

ШЕНДЕРОВСЬКИЙ К.С.

*кандидат наук із соціальних комунікацій, доцент,
доцент кафедри соціальних комунікацій
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
м. Київ, Україна*

РОЗВИТОК ЖУРНАЛІСТИКИ В УКРАЇНІ ОБУМОВЛЕНИЙ ВИСВІТЛЕННЯМ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Доволі часто говорять, що інклюзія, інклюзивність – це нові слова в українській мові, проте самі поняття – ні. Базовими смислами та сенсами інклюзії є поняття «рівності» – «поваги до ознак людської різноманітності» – «доступності» – «безбар'єрності» – «видимості будь-якої людини» – «безпеки життєдільності» – «розвитку будь-якої людини». Це і є загальна понятійна конструкція системної стратегії, яка базується на правах людини та діючій Конституції України (1996 року, розділ II). Акцент на одному понятті, цінності – призводить до ілюзії інклюзивності. Ігнорування системності інклюзивних процесів – призводить до їх міфізації.

Так, на 10-му Donbas Media Forum [1] Тетяна Ломакіна, радниця-уповноважена Президента України з питань безбар'єрності, заявила про принциповість пошуку українських заміників «інклюзії» та «інклюзивності», а також переймалась створенням нового стандарту безбар'єрності. В її словах популістський рівень моральної, політичної незрілості сучасної вертикалі влади. Питання не в критиці влади, а в тому, що діюча влада міфізує поняття «інклюзивності» (українською – залучення, включення) як вищу ступінь стратегії. Попри це, численні організації громадянського суспільства в Україні протягом трьох десятиліть переконливо, хоча і на локальних рівнях, демонструють результати інклюзивних ініціатив, програм, що стали прикладами колективних суспільних процесів, переконанням того, що інклюзивні процеси не можуть існувати в стані часткових, відкладених тощо.

Гіпотеза: якщо журналісти та медіаорганізації очолять суспільну дискусію, системні інклюзивні процеси набудуть предмету стратегії післявоєнної відбудови України. Це не лише про доступність середовища, а й про те, як медіа відображають різні соціальні групи у своєму контенті. І для журналістів та медіаорганізацій це передбачення є принциповим вибором в основній суспільній дилемі: розбудувати в Україні демократію, чи залишатись країною, яка виживає цінною демократії та цінностей прав людини, а не тільки формувати публічний дискурс без дискримінаційних кліше. Можливо, війна – «це радикальний прискорювач демократії. Щодня людина приймає рішення: як вести бізнес, як навчати дітей, як підтримувати державу. Це не щось відкладене – це конкретна участь тут і зараз» [2].

Мета нашого дослідження: здійснити аналіз, з одного боку, готовності журналістів системно висвітлювати інклюзивні процеси, інклюзивні рішення, інклюзивні кроки та практики, з іншого – сприйняття аудиторією інформаційних матеріалів на означені теми. Використано вербально-комунікативний метод бесіди з 43 молодими журналістами (1-3 роки досвіду; 68% становлять жінки) та з 84 киянами, які підтвердили свою цікавість означеними інформаційними темами (60% – жінки, 35% – вік 35–54, 65% – вік 55+). Дослідження показало, що «журналісти» в більшості (1.1) не мають досвіду висвітлення інклюзивних процесів та практик; (1.2) дотримуються позиції – що теми інклюзивних процесів є складними та їх мають висвітлювати спеціалізовані видання; (1.3) розуміють інклюзію як безбар'єрність та (1.4) пов'язують професійні наміри з суспільними потребами у висвітленні питань доступності для людей з інвалідністю, ветеранів, літніх людей в сферах праці, інфраструктури. Невелика кількість журналістів знає про визначення так званих маломобільних груп та принципи універсального дизайну. Представники «аудиторії» вказують на (2.1) недостатність матеріалів щодо інклюзивних процесів, практик; (2.2.) відмічають активність та корисність з означених питань соціальних мереж, медіаресурсів організацій громадянського суспільства, та (2.3) відносять до інклюзивних потреб абсолютну більшість людей в Україні, але не всіх.

Розуміння «журналістами» та «аудиторією» інформації про інклюзивні процеси не є полярним, та є далеким до розуміння базових понять, цінностей, смислів інклюзивності, ролі її процесів, кроків, практик в житті українського суспільства. Для «журналістів», на жаль, інклюзивність – це більше (1.1) про очевидне, видиме, ніж про суть; (1.2) часто «журналісти» зводять інклюзію до «формальних рішень» (встановили пандус, організували жіночі купе; відкрили клас з навчанням дітей з інвалідністю), (1.3.) «спеціальних потреб» (для людей з

інвалідністю; для мам з дітьми), (1.4.) «перехідних періодів», що є неприпустимим, бо є шляхом до сегрегації, часткової інтеграції, виключення. «Журналісти» (1.5) ототожнюють «інклюзивність» з «безбар'єрністю» і тим самим нівелюють найголовнішу первинну, вхідну частину інклюзії – прийняття людини з ознаками різноманітності як рівну, за чим слідує – включення різних людей у різноманітні суспільні процеси (доступність, безбар'єрність, безпека, людський розвиток тощо). Тому «журналісти» в темах про інклюзивність (1.6) інертні та схильні до відображення ілюзії інклюзивності, а відповідно і вибіркового прийняття окремих моногруп людей. «Аудиторія» в більшості є (2.1) носієм переконання, що інклюзія – це «не про мене» і «не для мене»; (2.2) «інклюзивні зміни коштують дорого»; (2.3) «влада не спроможна управляти цими процесами – це справа активістів» та інше. «Аудиторія» (2.4) схильна ідеалізувати локальну інклюзивну практику. Натомість – інклюзія – це не ідеал, а реальні суспільні, різні, системні процеси, які характеризується показниками мінімізації практик та наслідків виключення, сегрегації та вибіркової інтеграції людей з базовою якістю інклюзивності: «включення всіх різних типів людей і ставлення до них усіх справедливо і однаково» («The quality of including many different types of people and treating them all fairly and equally» (Cambridge University Press 2021).

Чому «ілюзія» та «ідеал» інклюзивності перемагають вимоги реального життя?

«Рівень розвитку суспільства визначається не технікою, а його людяністю» – це популярне означення від Альберта Ейнштейна чутливе та ціннісне окреслення актуальності стратегічного розвитку сучасних суспільств. І це не стільки про глобальні цінності, скільки про стандарти суспільної, локальної взаємодії: другий розділ Конституції України [3] конкретизує системні поняття «людиноцентризм» та «інклюзивність» в тому числі і для медіа. Саме тому Лариса Денисенко стверджує [4], що стандарт «праволюдності в журналістиці» (а відповідно і інклюзія) не є ідеологією, а є обумовленою Основним Законом України, тактикою та стратегією якісних змін, у тому числі в інформаційно-комунікаційній діяльності як в умовах миру, так і в період війни і післявоєнного відновлення.

У своїй роботі «Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів» [5] ми вже розглянули сутність понять «інклюзія», «інклюзивний підхід» в журналістиці, акцентували увагу на ролі журналіста у формуванні інклюзивних практик, інклюзивного середовища у суспільстві, на важливості інклюзивного підходу для утвердження

цінностей прав людини та формування в майбутніх медіапрацівників відповідної компетентності. Процеси інклюзії все далі привертають увагу дослідників різних галузей, і це дуже добре [6–14]. Не є винятком і медіадіяльність, особливо в частині намірів, Концепція інклюзивного підходу у виробленні контенту та в роботі у команді акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» [15], особливо в частині практики, ZMINA.INFO (<https://zmina.info/>), як складової команди журналістів та правозахисників Центру інформації про права людини ZMINA.

Наукова проблема (проблема пізнання та розвитку) в журналістиці та медіаменеджменті, на нашу думку, формується не через широту чи глибину авторитетних суджень, а в різноманітності методологічних підходів до об'єкта журналістської діяльності. Традиційний методологічний поділ на прибічників реляційної методології, яка описує журналістику як об'єкт в системі соціальних взаємодій конкретного суспільства, та прибічників атрибутивно-субстанціональної методології, яка розглядає журналістику як цілісний незалежний об'єкт в сучасних технологічних умовах. Реляційна методологія є шляхом пізнання базових процесів реалізації журналістикою базових суспільних функцій в сучасних умовах (прикладом збалансованості динаміки розвитку та збереження базових основ є Рекомендації Кабінету міністрів Ради Європи щодо нового поняття медіа [16]). Доступний досвід субстанційної методології досліджує, оцінює новітню журналістику та прогнозує її розвиток в динамічному технологічному середовищі. Обидві методологічні спроможності не переймаються відповідями на значущі українські запитання/вимоги про післявоєнну відбудову, методологічна квінтесенція відсутня, методологічні гойдалки перемагають!

За умов довготривалого транзиту та кризи, війни та відбудови нам потрібна своя інформаційно-комунікаційна методологія, яка конвертує увагу на розв'язанні комплексу питань післявоєнного відновлення як поступову/поетапну розбудову саме інклюзивного суспільства. Вітчизняна методологія має сприяти розвитку соціально-правозахисного підходу. Бо соціальний – це про прийняття людини з різними ознаками як унікальної, а проблеми, наприклад, людей з інвалідністю, дітей, літніх людей, психічнохворих, переселенців, ЛГБТ-людей – це не проблеми окремої людини чи групи людей, це бар'єри, які створюють інші люди, громади, суспільство в цілому. Будь-яка людина – це норма, і це квінтесенція соціально-правозахисного мислення, науки, практики. А отже, завдання суспільства, журналістів та медіаорганізацій – прийняти цю норму й адаптувати, щоб будь-яка людина почувала себе комфортно, безпечно та

була позбавлена бар'єрів, була залученою до різних сфер суспільного життя. В частині «правозахисного» маємо прагматичну наполегливість: якщо бар'єри не усуваються, то це – порушення прав людини та дискримінація; відстоюємо: у людини повинні бути механізми оскарження дискримінації, аби домогтися відновлення порушених прав. Таким чином, соціально-правозахисний підхід у мисленні, практиці, дослідженнях надає журналістам, медіаорганізаціям визначеність для системної дії. Провідною метою медіа та журналістської діяльності має стати співучасть у формуванні інклюзивного середовища в територіальних громадах, тоді аудиторія імовірно розглядатиме інформацію з максимальною корисністю, справедливістю, включеністю до спільного розвитку здорового сталого суспільства. А це критично важливо для відбудови країни, яка має залишатися єдиною.

Список використаних джерел

1. З виступу Ломакіної Тетяни на панельній дискусії «Інклюзивність українського суспільства під час та після війни», 9 жовтня 2025 р. *Donbas Media Forum 2025*. URL: <https://dmf.dn.ua/>
2. Демократія співдії: як українці докладаються до перетворення держави. Лекція. URL: <https://docspace.org/project/demokratiya-spidi>
3. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141.
4. Денисенко Лариса: Праволодяність. Інтерв'ю. *DW*. 10.12.15. URL: <https://www.dw.com/uk/a-18909288>
5. Островська Н., Шендеровський К. Інклюзивний підхід у професійній підготовці журналістів. *Права людини та масмедіа в Україні*. Частина 3 : Збірник конспектів лекцій / за ред. Виртосу І., Шендеровського К. Київ : Інститут журналістики, 2021. С. 105–120.
6. Власенко Ю. Міжнародні підходи до методики оцінки інклюзивності. *Наук. вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2019. Вип. 24, ч. 1. С. 70–74. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/24_1_2019ua/15.pdf
7. Пришляк О., Пришляк В., Субтельний М., Янчишин В. Зарубіжний досвід формування інклюзивності суспільства: уроки для України. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. С. 131–140. doi: 10.32782/humanitas/2024.3.19.
8. Шкуро В., Ворона О. Впровадження доступності та інклюзивності в процесі розвитку громад та територій України. *Наук. вісник Ужгородського університету*. Серія : Педагогіка. Соціальна робота. № 1(52). С. 242–246. URL: <https://doi.org/10.24144/2524-0609.2023.52.242-246>
9. Семигіна Т. Формування інклюзивного середовища у громаді: ролі та компетентності соціальних працівників. *Збірник наукових праць з матеріалами VIII Міжнар. наук. конф. Вінниці* : Укрлооес Груп. С. 56–64.
10. Федорович І. Дослідження щодо інклюзивності в системі професійного навчання службовців. URL: <https://nads.gov.ua/storage/app/sites/5/DIYALNIST/PROFF%20NAVCHANJA/inclusivity-1-1.pdf>
11. Яковенко І. Більше половини бізнесів не створюють інклюзивне робоче середовище – опитування OLX. *Вілідж. Новини твого міста. Люди, місця, події*. 14.01.2025. URL: <https://www.village.com.ua/village/business/news/358825-bilshe-polovini-biznesiv-ne-stvoryuyut-nbsp-inklyuzivne-roboche-seredovische-nbsp-ndash-opituvannya-nbsp-olx>

VI ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ «Суспільство і особистість у сучасному комунікаційному дискурсі»

12. Рубіс І., Загривенко К. Парадокси інклюзивності. Як залученість персоналу визначає майбутнє бізнесу? Результатами дослідження. *Forbes Ukraine*. 20.03.2025. URL: <https://forbes.ua/leadership/zvichka-silnisha-za-motivatsiyu-yak-formuvati-koristu-rutinu-ta-pozbutisya-shkidlivoi-poradi-vid-the-economist-07052025-29542>
13. Волошина Н. Як виміряти рівень інклюзивності в компанії? *AllTogether.jobs*. URL: <https://www.alltogether.jobs/blog/measure-inclusivity>
14. Перше національне дослідження щодо сприйняття людей з інвалідністю. 2023. URL: <https://ls.org.ua/doslidzhennya/how-ukrainians-see-disability/>
15. Концепція інклюзивного підходу у виробленні контенту та в роботі у команді акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» URL: <https://corp.suspilne.media/wp-content/uploads/2025/08/12.-konczepczija-inklyuzyvno-go-pidhodu-u-vyroblenni-kontentu-ta-v-roboti-u-komandi-at-nsu.pdf>
16. Recommendation CM/Rec(2011)7 of the Committee of Ministers to member states on a new notion of media. *Recommendations and Declarations of the Committee of Ministers of the Council of Europe in the field of media and information society*. Strasbourg : Council of Europe, 2016. 352 p.